

‘Terwijl Boedapest brandt...’

**De Nederlandse reactie op het neerslaan van de Hongaarse
Opstand in 1956.**

Rozemarijn Smink
Studentnummer 3161609
r.e.smink@students.uu.nl

22 juni 2010

Onderzoeksseminar III
Nederland en Oost-Europa
J. Pekelder & D. Hellema

Universiteit Utrecht

Inhoudsopgave.

Inleiding.	p. 2-5
Hoofdstuk 1: De Koude Oorlog: Nederland, Hongarije en de Sovjet-Unie, 1945-1956.	
1.1 De Koude Oorlog en de aanloop naar de Hongaarse Opstand.	p. 6-7
1.2 Nederland en de Koude Oorlog.	p. 8
Hoofdstuk 2: De Hongaarse Opstand, de interventie en de reactie, 1956.	
2.1 De Hongaarse Opstand.	p. 9-10
2.2 De interventie.	p. 10-12
2.3 De reactie.	p. 12-13
2.4 Vergelding.	p. 13-14
2.5 Aangestoken door de pers?	p. 14-17
2.6 De politieke reactie.	p. 17-18
Hoofdstuk 3: De uitwerkingen van de Hongaarse Opstand in Nederland, 1956-1957.	
3.1 Waarom niet eerder?	p. 19-21
3.2 De gevolgen.	p. 21-24
Conclusie.	p. 25-27
Literatuurlijst.	p. 28-30

Inleiding.

De hiernaast afgebeelde foto werd genomen op 4 november 1956, aan de Keizersgracht 324.¹ Zowel de datum als dit adres zullen tegenwoordig nog maar weinig herinneringen oproepen bij het gros van de Nederlandse bevolking, maar een enkeling zal bij het horen van deze gegevens een vlaag van emotie op voelen komen. Op de Keizersgracht nummer 324 bevond zich het hoofdgebouw van de Communistische Partij Nederland (CPN), bekend onder de naam Felix Meritis. Op 4 november werd het gebouw door een woedende groep Amsterdammers belaagd. Er werden stenen door de ruiten gegooid, deuren werden open gebroken en men deed er alles aan om het gebouw, en alles wat zich in het gebouw bevond, zoveel mogelijk schade te berokkenen. Het was een uitzonderlijke situatie, des te meer omdat de agressie werd veroorzaakt door iets wat zich niet in Nederland had afgespeeld, maar in het buitenland.

De buitenlandse gebeurtenis die de woede veroorzaakte was het neerslaan van de Hongaarse Opstand door de Sovjet-Unie. Meer nog dan het neerslaan van de opstand, was het besef dat het communisme wederom had overwonnen een klap in het gezicht van het democratische Westen. Even was er hoop geweest voor de Hongaren en de Westerse wereld. Maar met het neerslaan van de opstand verdween de hoop als sneeuw voor de zon. Het communisme liet zijn ware gezicht weer zien, er zou niets veranderen. De verontwaardiging en wanhoop onder de Nederlandse bevolking was groot en waar kon die zich beter uiten dan bij het hoofdgebouw van de CPN aan de Keizersgracht?

De foto geeft ook nu nog duidelijk de sfeer weer die op 4 november aan de Keizersgracht voelbaar moet zijn geweest. De woede is van de gezichten van de relschoppers af te lezen en maakt in een oogopslag duidelijk hoe diepgeworteld de haat ten opzichte van alles wat communistisch was. Zoals is te zien greep de politie wel in, maar uit de ooggetuigenverslagen blijkt al snel dat dit ingrijpen minimaal was. Het leek erop dat zowel de relschoppers als de ordehandhavers niet zo goed wisten wat men nu met de situatie aan moest. Hoewel de ongeregelheden maar een aantal dagen zouden

---

¹ Bron foto: ANP – Beeldbank.

aanhouden, bleek de nasleep ervan veel langer voelbaar. Er was iets veranderd in Nederland, zoveel was duidelijk. Wat precies? Dat zou de tijd leren.

Dit onderzoek.

Dit onderzoek zal zich richten op de oorzaak en gevolgen van de rellen die er in 1956 in Nederland uitbraken. 1956 is de geschiedenis ingegaan als een bijzonder jaar, dat voor het verloop van de Koude Oorlog van grote betekenis was. Maar ook op kleinere schaal was 1956 een jaar van verandering, zo ook in Nederland. Het is daarom interessant om, in het kader van de Koude Oorlog, de veranderingen die 1956 voor Nederland met zich meebracht eens nader onder de loep te nemen. Want waar kwam die explosie van woede ten opzichte van het communisme nu eigenlijk vandaan? Was dit daadwerkelijk door de Russische inval in Boedapest, of was er sprake van een druppel die een overvolle emmer deed overlopen? En hoeverre waren de rellen in Amsterdam een voorbode voor een meer anticommunistische houding ten opzichte van de Sovjet-Unie en de Oost-Europese landen?

Om al deze vragen te kunnen beantwoorden, maak ik in dit onderzoek gebruik van een overkoepelende onderzoeksvraag. Deze onderzoeksvraag luidt als volgt:

Waarom was de Nederlandse reactie op het neerslaan van de Hongaarse Opstand door de Sovjet-Unie in 1956 zo heftig en waarin zou deze golf van Nederlands anticommunisme uiteindelijk resulteren?

Bij het beantwoorden van deze onderzoeksvraag is het van belang om zoveel mogelijk factoren die betrekking hebben op dit onderwerp, de revue te laten passeren. Hierbij is het nuttig om hypothesen op te stellen. Aan de hand van deze hypothesen kunnen vervolgens deelvragen worden geformuleerd. De antwoorden op deze deelvragen zullen uiteindelijk de onderzoeksvraag beantwoorden en de vooraangenomen hypothesen bevestigen, dan wel ontkrachten. Het opstellen van hypothesen heeft tevens als voordeel dat het zorgt voor een heldere denkrichting bij het zoeken naar relevante informatie voor dit onderzoek. Daarnaast helpen scherpe hypothesen ervoor om de deelvragen gericht te kunnen beantwoorden.

Hypothese.

Ik verwacht in mijn onderzoek een aantal zaken te kunnen bevestigen. Zo veronderstel ik dat de heftige reactie op de inval in Boedapest niet alleen werd veroorzaakt door anticommunistische gevoelens, maar deels ook door een sociale factor. De jaren vijftig staan bekend als de jaren waarin de jeugd meer in opstand kwam tegen de ingetogen

houding van de ouders, rock-'n-roll steeds populairder werd en er een diepe generatiekloof ontstond. De jeugd maakte duidelijk gebruik van de Nederlandse verontwaardiging, wat zich in de dagen na 5 november voornamelijk zou uiten in relschopperij. Maar het waren niet alleen de jeugdigen die op 4 en 5 november hun woede uitten jegens het communisme. De generatie bij wie de Tweede Wereldoorlog nog vers in het geheugen stond deed minstens zo hard mee. Ik denk dat ook dit een grote rol speelde in de heftige reactie. De inval in Boedapest deed sterk denken aan de Duitse inval in Nederland in de meidagen van 1940 en de Nederlanders die dit zelf hadden meegemaakt konden zich maar al te goed indenken hoe de Hongaren zich moesten voelen. Zo werd de communist al snel gelijkgesteld aan de Duitse nazi, iets wat de woede zeker gevoed moet hebben. Wat betreft de uitkomsten van de ongeregelheden in Nederland verwacht ik zowel een continuïteit als een matiging te vinden. Continuïteit wat betreft de anticommunistische houding van de Nederlander en het buitenlandse politieke beleid, maar matiging wat betreft de uiting hiervan. Ik verwacht dat de rellen op 4 en 5 november '56 een uitzondering zijn in de Nederlandse geschiedenis en dat zij slechts voor een korte escalatie zorgden, zonder uiteindelijke consequenties voor het buitenlandse politieke beleid of de publieke opinie.

Opbouw van het onderzoek en deelvragen.

Omdat het van belang is dat de gebeurtenissen van '56 in Nederland in een goede context worden bekeken, is het noodzakelijk om de voorgeschiedenis van het gehele conflict te behandelen. Hier richt het eerste deel van dit onderzoek zich op. Om een verandering te kunnen constateren is het immers van belang dat men op de hoogte is van de situatie vóór deze verandering. Ik zal hierbij zowel aandacht aan Nederland besteden als aan Hongarije en de Sovjet-Unie. Aangezien de opstand in Hongarije de aanleiding zou vormen voor het Russische ingrijpen en vervolgens voor de uitbraak van rellen in Nederland, is de bestudering van zowel Hongarije als van de Sovjet-Unie van groot belang. Wanneer de algemene informatie met betrekking tot de opstand en het neerslaan daarvan is behandeld, is het zaak om dieper in te gaan op de reactie die dit in Nederland teweeg bracht. Hierbij maak ik onderscheid tussen de politieke reactie en de burgerlijke reactie en kijk ik in hoeverre deze in den beginselen overeen komen. Vervolgens is het zaak om te kijken of er na deze dagen van uitzinnigheid iets veranderde. Hoe keerde de rust uiteindelijk terug en in hoeverre nam het anticommunisme af of toe na afloop van de ongeregelheden? Het is hierbij ook van

belang om te kijken of er na 4 november een wijziging werd doorgevoerd in het buitenlandse politieke beleid met betrekking tot de Sovjet-Unie. Er zal een scherpe afweging moeten plaatsvinden tussen de politieke en publieke situatie van vóór 4 november en de situatie wanneer de gemoederen weer enigszins tot rust waren gekomen. Alle genoemde onderwerpen zullen aan bod komen in de deelvragen, die uiteindelijk zullen leiden tot de beantwoording van de hoofdvraag.

Literatuur en bronnen.

Om dit onderzoek af te kunnen sluiten met een duidelijke beantwoording van de hoofdvraag, maak ik gebruik van zowel literatuur als primair bronmateriaal. De literatuur die ik voor dit onderzoek raadpleeg, bestaat vooral uit werken van een meer algemene aard, waarin de geschiedenis van de Koude Oorlog overzichtelijk en chronologisch wordt besproken. Deze werken werpen weliswaar een uitstekend licht op de geschiedenis van de Koude Oorlog, maar zijn te beperkt van opzet om te kunnen dienen als basis voor dit onderzoek. Om dit aan te scherpen maak ik daarom ook gebruik van secundaire literatuur. Een boek als *In strijd met de waarheid. De koude burgeroorlog in Amsterdam 1956* van Hans Olink leent zich bijvoorbeeld uitstekend voor een meer gerichte koppeling tussen de Hongaarse opstand en de Nederlandse houding ten opzichte van dit conflict.² Toch zouden werken als deze niet genoeg zijn om een degelijk onderzoek af te leveren. Hiervoor is het gebruik van primaire bronnen noodzakelijk.

Er is een scala aan primaire bronnen te bedenken die dit onderzoek zouden kunnen aanscherpen. Helaas biedt deze scriptie niet de ruimte om deze allemaal te gebruiken. Ik heb mij daarom beperkt tot een aantal interessante archiefstukken. Het politieearchief in Amsterdam bleek een bron van informatie te zijn over de rellen die er plaats hebben gevonden in Nederland. Daarnaast was het ook zeer nuttig om de berichtgeving omtrent de rellen na te slaan. De artikelen die hierover in diverse kranten en opiniebladen verschenen, waren een goede afspiegeling van de nationale gevoelens en gedachten over de gebeurtenissen in zowel Hongarije als Nederland. Ook in de Eerste en Tweede Kamer kwam de Hongaarse Opstand een aantal keer ter sprake. Ik heb gebruik gemaakt van een aantal Kamerverslagen, zodat ook de politieke factoren in dit onderzoek konden worden opgenomen.

---

² Hans Olink, *In strijd met de waarheid. De koude burgeroorlog in Amsterdam 1956* (Amsterdam 2002)

Hoofdstuk 1

De Koude Oorlog: Nederland, Hongarije en de Sovjet-Unie, 1945-1956.

Om de aard van de problemen over de Hongaarse Opstand en de gevolgen hiervan in de juiste context te kunnen plaatsen, is het van belang een vluchtige kijk te nemen op het verloop van de Koude Oorlog tot aan 1956. Omdat het niet nodig zou zijn om deze geschiedenis tot in detail te bespreken, geef ik hier slechts de hoofdlijnen van het conflict weer en de daarbij behorende periodisering tot 1956.

1.1 De Koude Oorlog en de aanloop naar de Hongaarse Opstand.

Na de Tweede Wereldoorlog werd duidelijk dat de tegenstellingen tussen de totalitaire Sovjet-Unie en de democratische Verenigde Staten de naoorlogse wereld zou kenmerken. Beide machtsblokken hechtten belang aan zoveel mogelijk bondgenoten, waarmee zij hun macht zouden kunnen consolideren en vergroten. De deling verliep via een dwingende logica: de Sovjet-Unie en de Verenigde Staten zouden veertig jaar lang nagenoeg exact die delen van Europa tot hun invloedssfeer rekenen waar ze met hun eigen troepen de Duitsers hadden verdreven.³ Het democratische Westen vormde in zekere zin een hechter blok dan de Oost-Europese landen die onder invloed stonden van de Sovjet-Unie. Deze Oost-Europese landen hadden allen een geheel eigen relatie met het communisme en de macht van de communistische partijen in deze landen vertoonde sterke verschillen. Lang niet overal kreeg het communisme op enigszins vrijwillige basis voet aan de grond, waardoor dwang en repressie vanuit Moskou belangrijke middelen werden om deze landen binnen de invloedssfeer van de Sovjet-Unie te kunnen behouden. Tot 1953 werd de Koude Oorlog voornamelijk gekenmerkt door het steeds meer verscherpen van de tegenstellingen tussen de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie. Er vonden vele conferenties plaats, waarbij de verdeling en herbewapening van Duitsland een hoofdrol speelde, maar de verschillen en geschillen werden hiermee niet opgelost.

Het jaar 1953 zou een opvallend keerpunt vormen in de geschiedenis van de Koude Oorlog. Begin maart 1953 kwam Stalin te overlijden en moest er binnen de communistische wereld gezocht worden naar hernieuwde stabiliteit. De weggevalen leider, toonbeeld van het communisme, werd uiteindelijk opgevolgd door Nikita

---

³ Oostenrijk zou hierin een uitzondering vormen. Oostenrijk werd na de Tweede Wereldoorlog bezet door de geallieerden omdat het in 1938 de kant van de Duitsers had gekozen. Deze bezetting werd in mei 1955 opgeheven toen Oostenrijk een verdrag sloot met de geallieerden waarin werd bepaald dat Oostenrijk weer volledig een zelfstandig land zou worden op voorwaarde dat het in het vervolg neutraal zou zijn.

Chroesjtsjov. Het beleid van Moskou werd na de dood van Stalin pragmatischer en er leek sprake te zijn van een duidelijke sfeerverbetering tussen de twee supermachten. De Koreaanse Oorlog werd op korte termijn beëindigd en een periode van vreedzame co-existentie brak aan. De geest van Stalin bleef echter in het Kremlin aanwezig. Chroesjtsjov wilde hier verandering in brengen en hij besloot op het XXste Congres van de Communistische Partij van de Sovjet-Unie in februari 1956 de partijleden op de hoogte te brengen van het misdadige verleden van de, door een groot deel van leden van de partij, in naam nog steeds hooggeroemde leider en opvolger van Lenin.⁴

In het Westen en in de Oost-Europese landen werd hoopvol op deze toespraak gereageerd. Het leek erop dat de Sovjetleiding er nu toch echt oprecht naar streefde om de dictatuur van Stalin te vervangen voor een vorm van communisme met een meer menselijk karakter. In de Oost-Europese landen verschilde de reactie op de toespraak van Chroesjtsjov sterk. In Roemenië, Bulgarije, Tsjecho-Slowakije en de DDR bleven de verwachtingen bescheiden. Maar in Polen en Hongarije was een vlaag van opwinding voelbaar. Dit was niet zonder reden. Polen had te maken met een ondraaglijke economische situatie en een sterk verdeelde partijtop. In Hongarije was sprake van een puur stalinistisch schrikbewind onder Matthias Rákosi en zijn plaatsvervanger Erno Gerö. Beide landen bevonden zich dus in een schijnbaar uitzichtloze situatie, die op het punt stond doorbroken te worden. De gematigden in Polen slaagden erin de Russen ervan te overtuigen dat de verstandhouding met de Sovjet-Unie intact zou blijven en dat het politieke, sociale en economische systeem van het land niet radicaal zou worden veranderd. De hegemonie van zowel de Sovjet-Unie als de plaatselijke communistische partijen zouden kosten van kost in stand worden gehouden. Zolang er aan deze eisen werd voldaan, kreeg Polen de benodigde ruimte om kleine veranderingen door te voeren en zo te werken aan een beter situatie in het land.⁵ Dit nieuws werkte elektrificerend op de Hongaren. Ook zij streefden nu naar een meer ontspannen relatie met het communisme. Maar Hongarije was Polen niet, met als gevolg dat de situatie in Hongarije een totaal andere uitkomst had dan in Polen het geval was geweest.

---

⁴ H. de Liagre Böhl, 'De rode beer in de polder – Het ontstaan van de Koude Oorlog in Nederland', in: J. Divendal e.a., *Nederland, links en de Koude Oorlog. Breuken en bruggen* (Amsterdam 1982) 17-23.

⁵ G. Swain en N. Swain, *Eastern Europe since 1945* (New York 2009) 87-116.

1.2 Nederland en de Koude Oorlog.

De Nederlandse houding ten aanzien van de Sovjet-Unie tijdens de Koude Oorlog werd voornamelijk gekenmerkt door terughoudendheid. Hoewel er zo nu en dan wel sprake leek te zijn van toenadering, bleef één tendens altijd aanwezig in de Nederlandse houding: Het bleven bovenal communisten en het communisme was (na een korte opleving vlak na de Tweede Wereldoorlog) nu eenmaal niet geliefd in Nederland.

Het afwijzen van de Sovjet-Unie is niet slechts een naoorlogse houding. Ook al vóór de Tweede Wereldoorlog wilde Nederland liever niets met dit regime te maken hebben. De Nederlandse erkenning van de Sovjet-Unie kwam dan ook opvallend laat. Deze afwijzende houding van Nederland heeft voor een groot deel te maken met de Nederlandse neutraliteitspolitiek, maar ook met de ideologische, christelijke, houding die nu eenmaal niet strookte met het communistische regime. Ook de erkenning van de DDR ging gepaard met een zeer afwijzende houding. Nederland zag de Oost-Duitse staat als een verlengstuk van de Sovjet-Unie en de nieuwe staat kon daarom niet zonder slag of stoot erkend worden.⁶

Ten tijde van de vreedzame co-existentie, die na de dood van Stalin in 1953 ontstond, leek het er sterk op dat er vanuit het communistisch blok werd gestreefd naar meer toenadering tussen Oost en West. Waar de Verenigde Staten optimistisch waren over toenaderingspogingen van de Sovjet-Unie, lijkt Nederland deze toenaderingspogingen met grote scepsis te volgen, er niet van uitgaande dat deze pogingen oprecht waren en ook maar iets zouden oplossen. De uitwerkingen van de Hongaarse Revolutie in 1956 werden in Nederland dan ook met open armen ontvangen. Hiermee kwam er immers een einde aan de vreedzame co-existentie en was het Westen zich weer bewust van het gevaar van de Sovjet-Unie. Het maakte wel duidelijk dat een deel van de Oost-Europese landen nu werden gezien als ‘slachtoffers’ van het dictatoriale systeem van de Sovjet-Unie. Dit zou zorgen voor een meer soepele houding ten opzichte van Oost-Europa.⁷ Dit zou tevens de lovende houding van de Nederlanders tegenover de opstandige Hongaren verklaren. Men zag de Sovjet-Unie als de grote vijand, die het Hongaarse volk met harde hand onder de duim hield. Dat dit volk uiteindelijk zichzelf uit deze greep wist los te breken, was natuurlijk niet anders dan bewonderenswaardig te noemen.

---

⁶ D. Hellema, ‘The Relevance and Irrelevance of Dutch Anti-Communism: The Netherlands and the Hungarian Revolution, 1956-57’, *Journal of Contemporary History*, vol. 30 (1995) 170-171.

⁷ D. Hellema, ‘The Relevance and Irrelevance of Dutch Anti-Communism’, 170-174.

Hoofdstuk 2.

De Hongaarse Opstand, de interventie en de reactie, 1956.

Nu besproken is hoe de rollen tijdens de eerste jaren van de Koude Oorlog in de wereld verdeeld waren, is het zaak om te kijken naar de aard van de problemen die in 1956 zouden ontstaan. De Hongaarse Opstand was in feite een zeer logische reactie op de destalinisatie en het kan niet verwonderlijk te noemen zijn dat de Hongaren een poging deden om meer los te komen van de Sovjet-Unie, met Polen als het grote voorbeeld. Maar de ontwikkelingen in Hongarije waren verre van gelijk aan de ontwikkelingen die zich in Polen al hadden voltrokken. In dit hoofdstuk bespreek ik de opstand van 1956, het neerslaan van de opstand en de Nederlandse reactie op het ingrijpen van de Sovjet-Unie.

2.1 De Hongaarse Opstand.

Het nieuws uit Polen werkte elektrificerend op de Hongaren. Als men in Polen de teugels van het strakke communistische regime liet vieren, dan was dat toch ook in Hongarije mogelijk? Hoewel deze ontwikkelingen in Polen niet zonder slag of stoot gingen, kregen de inwoners het wel voor elkaar dat de binnenlandse politiek voortaan werd geregeld vanuit Warschau en niet meer vanuit Moskou. Dit was een eerste belangrijke stap naar communisme met een menselijk gezicht en een ware inspiratiebron voor Hongarije. Met het samenstellen van een tienpuntenmanifest werd er in Hongarije meer openheid geëist over de eigen binnenlandse politiek. Een belangrijke eis was hierbij dat premier Mátyás Rákosi zijn functie zou overdragen aan Imre Nagy. De druk op Rákosi nam toe, ook vanuit de Sovjet-Unie en op 4 juli 1953 droeg hij het premierschap over aan Nagy.

Imre Nagy begon zijn premierschap met een reeks van hervormingen. Zo verlegde hij de nadruk van de zware industrie naar de lichte industrie, verlaagde hij de productienormen en verhoogde hij de koopkracht door prijsverlagingen door te voeren. Op grote schaal werden er woningen gebouwd, politieke gevangenen werden vrijgelaten en in de politiek kwam er iets meer ruimte voor niet-communisten. Het was duidelijk dat de dood van Stalin ook in Hongarije een versoepeling van het regime als gevolg had. Toch was de Hongaarse politiek nog sterk verdeeld en waren de aanhangers van Rákosi, die na zijn gedwongen aftreden nu secretaris-generaal was, nog in groten getale aanwezig binnen de partij. Deze tweedeling was zo sterk dat er binnen de partij gesproken kon worden van Rákosi-gezinden en Nagy-gezinden, waarin

Chroesjtsjov deel uitmaakte van de eerstgenoemde partij. Hij was het dan ook die er in 1955 voor zorgde dat Nagy werd afgezet en een paar maanden later zelfs uit de partij werd verbannen. Het leek erop dat Nagy zijn tijd vooruit was met het doorvoeren van de hervormingen in Hongarije.⁸

De antistalinistische toespraak van Chroesjtsjov en de reactie daarop in Polen, kunnen als het startsein gezien worden voor de Hongaarse Opstand. In eerste instantie waren het voornamelijk de Hongaarse studenten die zich roerden en bleven de eisen tot hervormingen beperkt tot enkele veranderingen binnen de universiteit. Maar al snel breidde de aanhang zich uit en werd het eisenpakket breder. Naast de eis dat Imre Nagy weer zou aantreden als premier, werd ook geëist dat de communistische partij een meer liberaal en meer socialistisch karakter zou krijgen. Het kwam erop neer dat Hongarije nu zelf de binnenlandse en buitenlandse politiek zou mogen bepalen, zonder dat Moskou zich hiermee bemoeide. Toen op 23 oktober 1956 een demonstratie werd gehouden bij het monument van Joseph Bem, liep de situatie uit de hand.⁹ Na afloop van de demonstratie trokken duizenden studenten door de stad en in de loop van de avond was deze groep gegroeid tot honderdduizend Hongaren. Toen zij het standbeeld van Stalin omver probeerden te halen grepen de politie en militairen in. Het keerpunt kwam toen de gehate geheime politie, de AVH, het vuur opende op de demonstranten. De demonstranten vochten terug met wapens, geleverd door arbeiders uit wapenfabrieken en overgelopen soldaten en agenten. In paniek deed de Hongaarse regering een beroep op de Russische troepen om de orde te herstellen. In Boedapest werden de Russische tanks door hevig verzet echter gedwongen zich terug te trekken.¹⁰

2.2 De interventie.

De demonstratie van 23 oktober had vele doden als gevolg, zowel aan de kant van de betogers als aan de kant van de ingrijpende politie. Maar de demonstratie was niet voor niets geweest, de Hongaarse regering deed concessies. Imre Nagy mocht weer premier worden en zou een nieuwe regering vormen. Op 31 oktober werd het eind van het eenpartijstelsel bekendgemaakt en werden er nieuwe verkiezingen aangekondigd. Hongarije liet weten uit het Warschaupact te zijn gestapt en de regering Nagy kwam tegemoet aan de verlangens die door vele raden en comités naar voren werden gebracht. Twee dagen lang leek het alsof Moskou was gezwicht en de communistische

---

⁸ G. Swain en N. Swain, *Eastern Europe*, 93-112.

⁹ Joseph Bem, held van de Hongaarse revolutie van 1848.

¹⁰ G. Swain en N. Swain, *Eastern Europe*, 93-112.

teugels inderdaad liet vieren. Niets was echter minder waar. De Sovjettroepen hadden zich weliswaar teruggetrokken, maar waren nog in groten getale in Hongarije aanwezig, onzichtbaar voor de burgers. Na 1 november besloot Chroesjtsjov dat er toch zou worden ingegrepen. Hongarije vormde een slecht voorbeeld voor de overige satellietstaten, er moest voorkomen worden dat het vuur der revolutie zich zou verspreiden. Daarnaast betekende het terugtrekken van de Sovjettroepen uit Hongarije een aanzienlijk gezichtsverlies tegenover het Westen, dit moest koste wat kost voorkomen worden. De toenemende angst voor het Westen was verre van overdreven. Op 29 oktober waren Frankrijk en Groot-Brittannië in actie gekomen tegen Egypte, waarmee de Suez-crisis was begonnen en de internationale situatie zeer gespannen was. Hoewel de Westerse mogendheden onderling verdeeld waren over de mogelijke reacties op de verschillende kwesties die in 1965 de aandacht opeisten, was Chroesjtsjovs angst dat het Westen zou profiteren van de Russische nederlaag in Hongarije niet ongegrond. Deze angst had tot gevolg dat de Russische troepen opnieuw aanvielen in de nacht van 3 op 4 november. Deze keer was er rekening gehouden met verzet, naast tanks werd er nu ook gebruik gemaakt van infanterie en luchtaanvallen. Daarnaast werd er geen gebruik gemaakt van Hongaarse soldaten, maar van Sovjettroepen die speciaal uit andere Oost-Europese landen werden getransporteerd. Dit keer zouden de soldaten niet sympathiseren met de Hongaarse bevolking, maar de opstand met harde hand neerslaan.¹¹

En dit was precies wat er gebeurde. Hoewel het Westen altijd achter het opstandige Hongarije had gestaan en het in zekere zin (morele) steun had toegezegd wanneer de situatie uit de hand dreigde te lopen, werd er niet ingegrepen. De noodkreten uit Hongarije waren schokkend, maar de kans op het uitbreken van de Derde Wereldoorlog was te riskant. Hongarije had niets aan de steunende woorden uit het Westen. De beloftes van Radio Free Europe waren hoopgevend geweest voor de Hongaren, en wellicht net het laatste zetje dat het volk nodig had om daadwerkelijk tegen het Russische regime op te treden. Radio Free Europe was een, door het Westen gesteund, radiostation dat zich richtte op de bevolking van de satellietstaten van de Sovjet-Unie. Het riep de Hongaarse bevolking tijdens de opstand op om zich vooral te blijven verzetten en wekte hierbij de indruk dat de NAVO of de Verenigde Naties de Hongaarse bevolking te hulp zou schieten. Toch zou er vanuit Europa geen steun komen bij het doen slagen van de opstand. Het is uiteraard ook maar de vraag in

---

¹¹ Ibidem.

hoeverre eventuele interventie van het Westen iets had kunnen oplossen. De kans dat het conflict hierdoor onnodig uit de hand liep was inderdaad reëel en hoewel de vijand van de Hongaren van groot belang was, mocht dit niet ten koste gaan van de vrijheid van het Westen. Uiteindelijk zou de opstand duizenden mensen het leven kosten. Daarnaast werden er na het verzet nog eens tienduizenden betogers opgepakt, waarvan er honderden werden geëxecuteerd. Onder hen ook Imre Nagy. Nadat het Sovjetleger haar taken had uitgevoerd, nam de nieuw gevormde regering onder leiding van János Kádár de macht in Hongarije over. Met grote moeite slaagde de regering er na maanden in het verzet van de Hongaarse bevolking te breken. Hongarije was weer terug bij af, terug bij het communisme.¹²

2.3 De reactie.

In de ochtend van zondag 4 november bereikte het nieuws van de Russische interventie de Nederlandse huiskamers via de radio. De inwoners van Nederland maakten zich op voor een welverdiende rustdag, maar onrust zou die dag overheersen. Om half tien opende het ANP nieuwsbulletin met de volgende woorden:

‘Russische troepen zijn vanochtend vroeg een grootscheepse aanval begonnen op de Hongaarse hoofdstad Boedapest. Volgens sommige persberichten zouden zij de stad al grotendeels in bezit hebben. Ook zouden zij premier Nagy en de niet-communistische leden van zijn kabinet hebben gearresteerd. De communist, Janos Kadar, die zitting had in de regering van Nagy, zou in Szolnok al een nieuwe regering hebben gevormd, die door radio Szolnok als pro-Russisch wordt aangekondigd. Kadar heeft het optreden van de Russische troepen toegejuicht. De strijd om Boedapest is vanochtend tegen vier uur begonnen. Om zes uur kwam radio Boedapest in de lucht met een boodschap van premier Nagy. Hij zei (eerst in het Hongaars en daarna in het Engels en Frans) dat de sovjettroepen de aanval op Boedapest waren begonnen, klaarblijkelijk met het doel, de democratische regering omver te werpen. “Onze troepen zijn in gevecht met de sovjetstrijdkrachten”, aldus Nagy. “Het Hongaarse leger is op zijn post. Dit is mijn boodschap tot het Hongaarse volk en de gehele wereld.” (...) De verbinding tussen een aantal persbureaux en hun kantoren in Boedapest werd tegen half negen verbroken. De laatste mededelingen van deze kantoren behelsden het bericht, dat de Russen naderden. Een Hongaars

---

¹² Ibidem.

telegrafist seinde: “Vaarwel vrienden, de Russen komen eraan.” Toen werd de verbinding verbroken.’¹³

Deze laatste mededeling was weinig geruststellend en de schrik zat er bij de Nederlandse bevolking dan ook goed in. De ernst van de situatie werd, naar mate de dag en de berichtgeving vorderde, steeds duidelijker.

Een groot deel van de onrust onder de Nederlandse bevolking kwam voort uit machteloosheid. Het leek erop dat men de Hongaren maar al te graag te hulp had willen schieten, om samen te strijden tegen de vijanden van de democratie. Het is echter maar de vraag in hoeverre de Nederlandse bevolking de Hongaren te hulp was geschoten wanneer dit mogelijk was geweest. Hongarije lag ver weg en de Sovjet-Unie vormde geen directe bedreiging, de Nederlanders wisten waarschijnlijk maar al te goed dat zij zonder risico's in opstand konden komen tegen de acties van de Sovjet-Unie. De Nederlandse bevolking kon zo een eenzijdige en zeer veilige oorlog voeren tegen het communisme, zonder consequenties.

Minister Drees had hier begrip voor, maar probeerde de gemoederen en de hoop op interventie vanuit het Westen te temperen: ‘Het verlangen doortrilt ons volk om tegenover dit alles iets te doen. Wij zijn echter helaas niet bij machte het Hongaarse volk bij te staan in zijn strijd om zich aan de greep van de overweldiger te ontworstelen.’ Het Hongaarse volk was een ‘lichtend voorbeeld voor allen die beseffen dat in de wereld van vandaag evenzeer als in de tijd van het verzet tegen de nazi-heerschappij offerbereidheid geboden is in de worsteling om vrijheid, recht en eerbiediging der menselijke persoonlijkheid.’¹⁴ Door te verwijzen naar de Tweede Wereldoorlog, verwoorde Drees het gevoel dat het gros van de Nederlandse bevolking beheerste. De communist was net zo erg als de Duitse nazi en moest derhalve gestraft worden voor de uitgevoerde gruweldaden.

2.4 Vergelding.

Begin november 1956 maakte het in Nederland een aantal dagen niet uit of men katholieke, protestantse, liberale of conservatieve voorkeuren had, zolang men maar geen communist was. De verschillende zuilen verdwenen voor een moment en er ontstond een grote eenheid onder de Nederlandse, niet-communistische, bevolking. Deze eensgezindheid maakte de communisten tot een makkelijke prooi. Het was een

---

¹³ ANP Radiobulletins, 4 november 1956.

¹⁴ Olink, *In strijd met de Waarheid*, 46-47.

grote groep Nederlanders tegen een relatief kleine groep Nederlandse communisten. Het doelwit was dan ook snel gekozen, want waar kon men de communisten beter bestrijden dan in hun eigen omgeving? Overal in de grote steden van Nederland trokken de anticommunisten naar de door communisten in gebruik zijnde gebouwen. Zo werden de kantoorgebouwen van de CPN en de plekken waar de communistische krant *De Waarheid* werd gedrukt in veel steden in Nederland belaagd. Ook in Utrecht was dit het geval. Het *Utrechts Nieuwsblad* van 5 november kopte treffend: ‘CPN-huis en EVC-kantoor vormden “dankbaar” doelwit’.¹⁵ Dat Felix Meritis het perfecte doelwit was werd al zeer snel duidelijk. Nog nooit eerder in de Nederlandse geschiedenis was er een dusdanige woede losgelaten op een gebouw. Voor de CPN was dit een tweede klap die ze te verduren kreeg. Met het aantreden van Chroesjtsjov was de partij al in zekere mate in diskrediet geraakt wat betreft de verhoudingen met Moskou en de anticommunistische uitingen in Nederland maakte haar status er niet beter op.¹⁶

2.5 Aangestoken door de pers?

Terwijl de pers en de politiek in deze dagen opvallend eensgezind waren in hun berichtgeving omtrent de gevolgen van de Hongaarse opstand, bleek de communistische krant *De Waarheid* een vreemde eend in de bijt. Ondanks de bestormingen van Felix Meritis, waar de drukpersen van de krant zich bevonden, werd er gewoon doorgegaan met uitgeven. Dit ging echter niet geheel zonder problemen, logischerwijs waren niet alle bezorgers bereid zich met de krant op straat te wagen. *De Waarheid* richtte zich na 4 november voornamelijk op de rol van de Nederlandse pers, die de aanstichter zou zijn van de anticommunistische rellen. Op 5 november deed de krant een beroep op het nuchtere verstand van de Nederlandse arbeidersklasse, onder de kop ‘Gezond verstand’. Het was een oproep aan de Nederlandse bevolking om niet blind te vertrouwen op de berichtgeving van de Nederlandse pers, maar vooral nuchter te onderzoeken en te concluderen. ‘In onze moderne tijd zijn daartoe middelen te over: radio, pers en televisie, die trachten iedere tijdspauze voor nuchtere overdenking weg te nemen en die hun giftige propaganda-stroom als onuitputtelijk doen vloeien.’¹⁷ Ook op 6 november sprak de communistische krant weer van de negatieve invloed die de pers had op de bevolking. ‘De door een stelselmatige ophitsing in pers en radio losgemaakte relletjes in een aantal gemeenten, hebben zich gistermiddag maar vooral

---

¹⁵ Koninklijke Bibliotheek Den Haag, krantenarchief *Utrechts Nieuwsblad*, jaargang 1956, 5 november.

¹⁶ G. Verhips, *Dwars, duivels en dromend. De geschiedenis van de CPN 1938-1991* (Amsterdam 1995) 327-334.

¹⁷ Koninklijke Bibliotheek Den Haag, krantenarchief *De Waarheid*, jaargang 1956, 5 november.

gisteravond in zeer versterkte mate herhaald.¹⁸ Op 7 november haalde de krant hard uit naar *de Volkskrant*, die volgens de redactie het plan ‘tot het ontketenen van de furie ontworpen heeft’. Het bericht vervolgt met: ‘het is uitgegaan van de katholieke reactie. Het is bekend, dat het organisatie-centrum van de Amsterdamse stormtroepers zich op de redactie van “de Volkskrant” bevindt.’¹⁹

In hoeverre er werkelijk sprake was van ophitsing in de pers, kan worden geconcludeerd bij het bestuderen van overige, niet-communistische, kranten uit die dagen. De koppen van de Nederlandse kranten van 5 november liegen er niet om, de Sovjet-Russische inval in Hongarije was een vreselijke daad en het Hongaarse volk een onschuldig slachtoffer. Deze eerste reacties op de inval in Hongarije waren inderdaad van emotie doorspekt. Zo kopte *de Volkskrant* op 5 november over de ‘Verraderlijke Russische overval’ en werd er geen kans onbenut gelaten om een vergelijking te trekken met de Tweede Wereldoorlog. Hongarije was geworden tot ‘een groot concentratiekamp.’²⁰ De *Telegraaf* kopte op 5 november met ‘Hongaars drama wekt alom afschuw’²¹ en vervolgde de berichtgeving met: ‘Nederland reageerde ongewoon heftig.’²² De voorzitter van de Katholieke Volks Partij, H.W. van Doorn, vatte de overgang naar de vergelding treffend samen: ‘Na de zondag van het verraad, de maandag van het verzet.’²³ Duidelijk is dat er niets aan de verbeelding werd overgelaten en inderdaad zullen de lezers van de berichten gevoed zijn met anticommunistische gevoelens. Daarnaast werd er in sommige gevallen niet erg voorzichtig omgegaan met adressen waar communistische aanhangers woonden. De *Telegraaf* maakte meerdere malen melding van vernielingen die waren aangericht bij communistische sympathisanten en schroomde hierbij niet om de adressen van desbetreffende huizen te publiceren. Het werd de lezer makkelijk gemaakt. Op deze manier werd er in feite een vrijbrief gegeven om nog wat extra stenen door, de al gesneuvelde, ruiten te gooien.

Er werd echter ook uitgebreid verslag gedaan van de rellen omtrent de inval. Dat deze acties door de kranten niet werden goedgekeurd blijkt wel uit het gebruik van koppen als: ‘Blinde straatteer noopt politie fors op te treden’²⁴ en ‘Jeugdige

---

¹⁸ Koninklijke Bibliotheek Den Haag, krantenarchief *De Waarheid*, jaargang 1956, 6 november.

¹⁹ Koninklijke Bibliotheek Den Haag, krantenarchief *De Waarheid*, jaargang 1956, 7 november.

²⁰ Olink, *In strijd met de waarheid*, 82.

²¹ Koninklijke Bibliotheek Den Haag, krantenarchief *De Telegraaf*, jaargang 1956, 5 november.

²² Ibidem.

²³ Koninklijke Bibliotheek Den Haag, krantenarchief *de Volkskrant*, jaargang 1956, 6 november.

²⁴ Koninklijke Bibliotheek Den Haag, krantenarchief *Utrechts Nieuwsblad*, jaargang 1956, 6 november.

raddraaiers in Utrecht snel gevonnist.²⁵ Deze krantenkoppen verschenen op 7 november en maken duidelijk dat de gezonde haat tegen het communisme had plaatsgemaakt voor jeugdige relschopperij. Het begrip dat er in eerste instantie bestond voor de heftige Nederlandse reactie op de inval in Hongarije, maakte al snel plaats voor een geschokte reactie op het moment dat de jeugd de situatie aangreep om eens flink uit de band te springen.

Dat de politie die zondagnacht niet was ingesteld op het eventueel uit de hand lopen van de situatie, wordt wel duidelijk uit de berichtgeving van het *Utrechts Nieuwsblad*. 'In totaal zijn gisteravond twee hoofdinspecteurs, twee inspecteurs en dertig politiemannen in actie geweest.'²⁶ Logisch dat het moeite kostte om de betogers tot bedaren te brengen, de ordehandhavers waren nu niet bepaald in groten getale aanwezig, de betogers echter wel. Ook op het politiebureau had met de handen vol aan de ongeregelheden, blijkt uit het volgende citaat: 'Op de politiebureaus heeft men zondagnacht veel last gehad met ouders die opbelden om te vragen waar hun 15- of 16-jarige zoon of dochter wel wezen kon...'²⁷ Dat er tijdens de betogingen deels ook sprake was van een opstandige jeugd komt hieruit ook naar voren. De rellen in de nacht van 4 op 5 november worden door de Nederlandse kranten, in bijna alle gevallen, als logisch beschouwd. Dat de bevolking de agressie even moest botvieren werd als vanzelfsprekend gezien, de Sovjet-Russische inval was immers een behoorlijke klap geweest. Maar de toon van begrip zou in de dagen daarna al snel verdwijnen.

In de *Telegraaf* werd op 7 november een ambtenaar van het Openbaar Ministerie, F. Wüstenberg, aan het woord gelaten. Zijn commentaar op de ongeregelheden is een duidelijke verwoording van de verschuiving van de motieven, die er plaatsvond na 5 november: 'Ik kan mij voorstellen, dat mensen onder invloed van de internationale gebeurtenissen zondagavond in de stemming waren om op een of andere manier hun woede te koelen. De politie heeft daar rekening mee gehouden en is die avond uiterst rustig opgetreden. Gisteravond was dat anders. Deze relletjes hebben met de begaanheid met het lot van Hongarije niets meer te maken. Hier waren kwajongens en raddraaiers aan het werk die het de politie alleen maar lastig wilden maken.'²⁸ Opvallend is het om te zien hoe de toon van de krantenberichten in de loop van de dagen veranderde. Waar op maandag 5 november nog werd gesproken over de 'onbetekenende stenengooierij' van zondag, was er op 6 november al sprake van 'een

---

²⁵ Koninklijke Bibliotheek Den Haag, krantenarchief *De Telegraaf*, jaargang 1956, 7 november.

²⁶ Koninklijke Bibliotheek Den Haag, krantenarchief *Utrechts Nieuwsblad*, jaargang 1956, 5 november.

²⁷ Ibidem.

²⁸ Koninklijke Bibliotheek Den Haag, krantenarchief *De Telegraaf*, jaargang 1956, 7 november.

complete belegering'. Anderzijds werd het met de opmerking 'zo lééft Hongarije in Nederland' weer gerelativeerd, want inderdaad, naast het relschoppen werden er binnen no-time allerlei acties opgezet om geld in te zamelen en Hongarije op deze manier te steunen.

Op donderdag 8 november lijkt de rust te zijn teruggekeerd. De kranten spreken niet meer over eventueel aanhoudende rellen, de op touw gezette hulpverlening is nu vele malen belangrijker. Daarnaast eist de Suez-crisis nu de aandacht volledig op, de Hongaarse Opstand en de gevolgen hiervan worden langzamerhand naar de achtergrond gedreven. Dus hoewel de pers de gemoederen inderdaad deed oplaaieren, werd er zeker niet positief gekeken naar de uitgebroken ongeregeldheden die op 6 en 7 november uitbraken. *De Waarheid* had wel degelijk een punt, maar schoof de volledige schuld onterecht af op de Nederlandse pers. Want de anticommunistische gevoelens kwamen niet enkel door de pers tot stand. De vergelijking met de Tweede Wereldoorlog was één van de hoofdredenen voor de uitbraak van de ongeregeldheden. Maar ook de opstandige jeugd speelde hierin een grote rol. De betogers die direct reageerden op de Sovjet-Russische inval, in de nacht van 4 op 5 november, waren vele malen meer politiek geëngageerd dan de relschoppers die vanaf 5 en 6 november voor ongeregeldheden zorgden.

2.6 De politieke reactie.

Hoewel de ontwikkelingen in Hongarije al lange tijd in volle gang waren, kwam de kwestie op 29 oktober pas in de Nederlandse ministerraad aan de orde. In eerste instantie werden de Hongaarse ontwikkelingen met scepsis gevolgd en was men behoedzaam in de oordeelvorming over de rol van Imre Nagy. Maar op 29 oktober, toen het erop begon te lijken dat de opstandelingen zouden slagen, was de stemming optimistisch. Dat de oorlogsdreiging sterk afgenomen zou zijn werd door zowel Luns als Drees benadrukt. Tevens gaf Drees toe dat hij de Sovjet-dreiging eigenlijk nooit als zeer gevaarlijk had beschouwd, door de Hongaarse gebeurtenissen werd de sceptische houding van Nederland ten opzichte van de Koude Oorlog nu openlijk uitgesproken. Toch was niet iedereen binnen de ministerraad zo hoopvol. Een aantal van de aanwezige ministers zagen in dat er een reële kans aanwezig was dat de opstandigheid zou overslaan naar Oost-Duitsland, waardoor West-Duitsland zou moeten ingrijpen en dus ook de Westerse wereld bij de problemen zou betrekken. Behalve de speculaties over de positieve afloop van de ontwikkelingen in Hongarije, werd er weinig meer over

gesproken die dag. Op de vraag wat er zou gebeuren als de Sovjet-Unie zou ingrijpen, antwoordde minister Luns dat Nederland dan niet anders kon dan zich aansluiten bij de passieve houding van de Verenigde Staten en Engeland. De regering zou de verdere ontwikkelingen afwachten, in de hoop dat de opstand zou slagen en Hongarije weer een vrij volk was.²⁹

Dat de Hongaarse Opstand na de oproeren van begin november niet werd vergeten, blijkt wel uit de Handelingen van de Eerste Kamer van 19 maart 1957. De vergadering boog zich op dat moment over de rijksbegroting voor het Departement van Oorlog, waarin de Hongaarse opstand fungeerde als voorbeeld om te pleiten voor een verhoging van de rijksbegroting. ‘De stand van zaken is nu deze: Als ons land of een deel daarvan bezet wordt door een totalitaire macht, die ons volksbestaan wil vernietigen en ons nationaal volksleven met wortel en tak wil uitroeien, zal, evenals in Hongarije, vroeg of laat, incidenteel of massaal, het verzet losbarsten.’³⁰ De angst voor het communisme was zeker nog aanwezig en er werd handig gebruik gemaakt van de situatie in Hongarije om de Nederlandse regering aan te sporen tot een verhoging van het defensiebudget. Opvallend is dat ook de Duitse aanval op Nederland hierin weer een rol zou spelen.

Maar toch stelde Nederland zich in 1956 een stuk optimistischer op dan de overige NAVO-landen. Vooral in de Verenigde Staten werd met groeiende angst gekeken naar de ontwikkelingen die zich in razend tempo voltrokken. De situatie in Hongarije was volkomen onberekenbaar, niemand wist nog hoe dit zou gaan aflopen, des te meer reden voor de Verenigde Staten om de opstand voorlopig nog met argusogen te volgen. Opvallend is dat de Nederlandse regering amper oog had voor de mogelijke complicaties die Hongarije met zich mee kon brengen. De Nederlandse houding kenmerkte zich door twee zaken: een enorme scepsis over de houding van de Sovjet-Unie en een groot vertrouwen dat de opstand in Hongarije tot een goed einde zou komen, zonder twijfel over het politieke en morele gelijk van de Hongaarse opstandelingen. Zolang men in Hongarije tegen het communisme vocht, kon de Nederlandse regering niet anders dan dit toejuichen.³¹

---

²⁹ D. Hellema, *1956: De Nederlandse houding ten aanzien van de Hongaarse revolutie en de Suezcrisis* (Amsterdam, 1990) 172-173.

³⁰ Website Staten-Generaal Digitaal, Handelingen Eerste Kamer 1956-1957, 19 maart 1957. Rijksbegroting Departement van Oorlog.

³¹ Hellema, *1956*, 174.

Hoofdstuk 3.

De uitwerkingen van de Hongaarse opstand in Nederland, 1956-1957.

De Nederlandse reactie op het neerslaan van de Hongaarse Opstand was heftig geweest, maar waar zou het toe leiden? Was er sprake van een verandering in het politieke beleid en/of de publieke opinie, of zou de escalatie geen verdere consequenties hebben? In dit hoofdstuk bespreek ik de mate waarin de Nederlandse reactie op het neerslaan van de opstand een uitzondering vormde en wat hiervan de gevolgen zijn geweest.

3.1 Waarom niet eerder?

Om in te kunnen schatten in hoeverre de Nederlandse reactie op het neerslaan van de Hongaarse Opstand een unicum vormde in de geschiedenis van Nederland en de Koude Oorlog, is het noodzakelijk een blik te werpen op eerdere escalaties binnen het conflict. Hoe werd er in Nederland op eerder ingrijpen van de Sovjet-Unie gereageerd en in hoeverre waren deze reacties een voorbode op wat er in 1956 zou plaatsvinden? De gebeurtenissen die een soortgelijke reactie hadden kunnen oproepen als in 1956, vonden plaats in 1948. Ten eerste zorgde de Russische blokkade van Berlijn voor een mogelijke escalatie van de Koude Oorlog. De blokkade van Berlijn was de reactie van Stalin op de vorming van een federale Duitse staat door het Westen. De spanningen liepen hoog op, en velen vreesden dat een nieuwe oorlog elk moment kon uitbreken. Moest er nu met geweld een doortocht naar Berlijn worden geforceerd? Zover zou het niet komen, de Amerikanen begonnen met een luchtbrug naar het Westelijke deel van Berlijn en een confrontatie met de Sovjet-Unie bleef uit. Bijna een jaar lang, tot 12 mei 1949, bevoorraden de Amerikanen meer dan twee miljoen mensen door de lucht. Stalin was ten slotte bereid een einde aan de blokkade te maken, mits er opnieuw zou worden gesproken over de toekomst van Duitsland. Hoewel deze onderhandelingen op niets zouden uitlopen, werd er uiteindelijk akkoord gegaan met de volledige deling van Duitsland. Met twee Duitslanden bleken beide partijen goed te kunnen leven.³²

Een tweede gebeurtenis die in 1948 bijna leek te zorgen voor het uitbreken van de Derde Wereldoorlog was de Praagse Coup. Deze communistische machtsovername van Tsjecho-Slowakije zorgde voor een golf van protest in de Westerse wereld. Toch was het juist het Westen dat een flinke vinger in de pap had gehad, bij de ontwikkelingen van de problemen binnen Tsjecho-Slowakije. Hoewel Tsjecho-

---

³² M. van Rossem, *Drie oorlogen. Een kleine geschiedenis van de 20^e eeuw* (Amsterdam 2007) 176-178.

Slowakije binnen de invloedssfeer van de Sovjet-Unie lag, werd het bestuurd via een democratisch meerpartijstelsel. Toch was het land niet Westers te noemen, de overheid kenmerkte zich door een zeer antiwesterse houding, als gevolg van de uitkomsten van het Verdrag van München in 1938.³³ In 1947 ontvingen de Verenigde Staten een noodkreet uit Tsjecho-Slowakije. De gevolgen van de oorlog, een economische crisis en een hongervinter, dwongen de regering om voedselsteun te vragen aan het Westen. Onder voorwaarde dat Tsjecho-Slowakije zou losbreken uit de communistische invloedssfeer en zich meer zou gaar richten op het Westen, gingen de Verenigde Staten akkoord met het verlenen van voedselhulp. De Tsjecho-Slowaakse communistische partij kon hier uiteraard niet mee akkoord gaan en weigerde de voedselhulp. Vanaf dit moment is te zien hoe het communisme langzamerhand alle macht binnen Tsjecho-Slowakije naar zich toetrekt. De Praagse Coup zou uiteindelijk resulteren in de omwenteling van een democratisch meerpartijstelsel naar een eenpartijstaat onder leiding van de communistische partij. Het Westen verloor hiermee een eventuele democratische bondgenoot uit het communistische blok en kon niets anders doen dan toezien hoe de Sovjet-Unie de greep op de Oost-Europese landen versterkte.

Hoewel de reacties op deze gebeurtenissen in Nederland bij lange na niet de proporties bereikte die in 1956 bereikt zouden worden, is de gelijkenis tussen beide jaren treffend. In 1956 werd de woede direct gekoeld op de CPN en dit bleek ook in 1948 een logische reactie op de gebeurtenissen. De CPN stond achter de communistische staatsgreep en kwam hierdoor op gelijke voet te staan met de communisten in de Sovjet-Unie. In '48 was het vooral de Nederlandse regering die het initiatief nam de CPN tegen te gaan in haar communistische daden. In de Tweede Kamer werden CPN-leden niet toegelaten tot documenten en besprekingen betreffende Buitenlandse Zaken en Defensie. De propaganda van de partij werd sterk ingeperkt, de partij ontving geen radiozendtijd meer en als de democratie dit had toegelaten, had de regering het liefst de gehele partij aan banden gelegd.³⁴ Hierbij moet wel in ogenschouw worden genomen dat de CPN in 1948 een stuk sterker stond dan in 1956. Tijdens de Tweede Wereldoorlog was *De Waarheid* een verzetskrant geweest,

---

³³ Verdrag van München: Het Verdrag van München is een verdrag tussen Frankrijk, het Verenigd Koninkrijk, Duitsland en Italië over de toekomst van Tsjecho-Slowakije. Het verdrag werd afgesloten op 30 september 1938 op de Conferentie van München waarbij Tsjecho-Slowakije zelf niet aanwezig was. Met het verdrag werd de agressieve annexatie door Adolf Hitler van het Tsjechische Sudetenland door de 'grote mogendheden' geaccepteerd. Nog geen jaar later viel Hitler Polen binnen, het startschot voor de Tweede Wereldoorlog.

³⁴ Olink, *In strijd met de Waarheid*, 16-18.

wat voor enorme populariteit had gezorgd, ook na de oorlog. Maar hoewel de CPN, belaagd door geheel politiek Nederland, zich met hand en tand tegen de zwartmakerij verzette, leed de partij desalniettemin een zware nederlaag. Haar invloed werd met een afname van twee zetels in de Kamer teruggedrongen en ze verloor haar status als grootste partij in Amsterdam.

In zekere zin zijn de voorgaande gebeurtenissen van eenzelfde kaliber als het neerslaan van de Hongaarse Opstand in '56. Toch kwam het bij de eerdere escalaties niet tot een heftige reactie van Nederland, hoe valt dit te verklaren? Ten eerste moet in ogenschouw worden genomen dat Nederland in 1948 zich voornamelijk bezighield met de eigen problemen. Tot 1963 deed de regering er alles aan om de kolonie Nieuw-Guinea te kunnen behouden en leek de buitenlandse politiek van weinig belang te zijn. Ook in 1948 werd het behoud van de koloniën nog belangrijker geacht dan een actieve politiek ten opzichte van de Koude Oorlog. In 1956 was duidelijk geworden dat de koloniale kwestie een afnemende zaak was. Nederland had partij gekozen voor de Verenigde Staten en zou daarvoor een prijs moeten betalen: het opgeven van Nieuw-Guinea. Ten tweede waren de sociale factoren die in 1956 een rol speelden, in 1948 nog niet aanwezig. Van de rebellerende jeugdigen, die in '56 voornamelijk voor de escalatie van de betogingen zorgden, was in '48 nog geen sprake. De unieke gebeurtenissen in 1956 zijn al met al een mix van politieke en sociale factoren, die in 1948 nog niet plaats hadden kunnen vinden.

3.2 De gevolgen.

Na 6 november keerde de rust in Nederland weer terug. De politie greep nu harder in dan twee dagen ervoor en de relschoppers trokken zich terug. De escalatie bleek van korte duur te zijn geweest en het lijkt erop dat men eigenlijk ook niet anders had verwacht. De gevolgen voor de relschoppers waren relatief klein. Hier was niet iedereen het mee eens, zo blijkt wel uit de Kamervragen die er in mei 1957 werden gesteld aan de Minister van Justitie, de heer Samkalden. Het onderwerp van de vragen was het niet strafrechtelijk vervolgen van een jongeman, die in de nacht van 4 op 5 november vernielingen had aangericht in Utrecht. Deze vernielingen waren door een groep gepleegd, waarvan alleen de man in kwestie was opgepakt, maar uiteindelijk niet werd vervolgd. De vragensteller was het hier duidelijk niet mee eens. Een maand later kwam er antwoord van de heer Samkalden. Hieruit blijkt dat de relschopper in kwestie 'een jonge arbeider met een blanco strafregister, die niet als onruststoker bekendstond'

was. 'Deze verdachte was kennelijk aangestoken door de algemene opwinding, hetgeen weliswaar zijn schuld geenszins uitsluit, maar waardoor hem toch niet een zo groot verwijt kon treffen als onder meer normale omstandigheden het geval zou zijn geweest.'³⁵ Uit dit antwoord blijkt wel dat er in zekere mate begrip was voor een groot deel van de mensen die zich lieten meeslepen door de opwinding die er op 4 en 5 november heerste. Het was ook geen gemakkelijke klus om de personen die meededen aan de ongeregelde heden te berechten. Het was immers moeilijk vast te stellen wie er voor wat verantwoordelijk was geweest en de kleinere vergrijpen werden dan ook regelmatig door de vingers gezien. Uiteraard leidden excessen van grotere omvang in de meeste gevallen wel tot (gevangenis)straf.

Dat het niet ingrijpen van de Nederlandse regering ook in de Kamer tot frustratie leidde, blijkt wel uit de volgende Kamervragen die in december 1956 aan minister Luns werden voorgelegd:

Vragen van de heer Regout, naar aanleiding van de verklaringen van de Minister-President in de Tweede Kamer op 6 november 11. omtrent een afbreken van de diplomatieke betrekkingen met de Unie van Socialistische Sovjet Republieken.

Vraag: Kan de houding van de schaamteloze agressie tegenover het Hongaarse volk en van miskennis van de daarop betrekking hebbende besluiten der V.N., waarin de U.S.S.R. volhardt, voor de Nederlandse Regering geen aanleiding vormen om, indien nodig, een eigen initiatief te nemen, zoal niet tot het verbreken van haar diplomatieke betrekkingen met de U.S.S.R., dan althans tot tijdelijke terugroeping van Hr. Ms. ambassadeur uit Moskou?

Antwoord van de heer Luns, Minister van Buitenlandse Zaken:

De Regering heeft herhaaldelijk, zowel binnenslands als in internationale organisaties, haar afschuw uitgesproken over de schaamteloze agressie van de Sowjet-Unie tegen het Hongaarse volk en zij heeft niet nagelaten initiatieven te nemen en te steunen, welke erop gericht zijn om aan deze agressie een einde te maken. Zij is van mening, dat het verbreken van de diplomatieke betrekkingen of het terugroepen van Hr. Ms. ambassadeur te Moskou daar niets toe kan bijdragen en dat daarmee geen enkel positief doel wordt gediend. Niet uit het oog mag worden verloren, dat het onderhouden van diplomatieke betrekkingen met een bepaald land

---

³⁵ Website Staten-Generaal Digitaal, Aanhangsel tot het Verslag van de Handelingen der Tweede Kamer, document 2069, zitting 1956-1957, aanhangsel deel II – 2035.

geenszins impliceert, dat men het Regeringsstelsel van de land goedkeurt, en nog minder, dat men in agressieve handelingen van het daar heersende regime bewilligt.³⁶

Er zou in politiek beleid maar weinig veranderen. De Verenigde Staten grepen niet in, hoe kon een klein land als Nederland dan wat uitmaken? Maar dat Nederland zich, meer dan ooit, schaarde achter het anticommunisme was meer dan duidelijk geworden. Daarnaast kon Nederland tevreden zijn met het resultaat van de Hongaarse Opstand. Het was maar weer eens duidelijk geworden dat de Sovjet-Unie, ook in tijden van vreedzame co-existentie, niet te vertrouwen was. Het Westen stond weer op scherp en Nederland voelde zich onder deze omstandigheden aanzienlijk veiliger.³⁷

Voor de CPN waren de gevolgen van de ongeregeldheden groot. De partij zou de klap van het toegenomen anticommunisme niet meer te boven komen, in een kort tijdsbestek verloor de partij duizenden van haar leden. Ook bij *De Waarheid* stroomden de abonnees weg. Bij het zien van de dalende oplagecijfers wordt duidelijk hoe ingrijpend dit voor de communistische krant moet zijn geweest. In 1945 was de verzetskrant ongekend populair, met een oplage van 341.550 stuks. Deze populariteit was van korte duur, in 1947 is de oplage gezakt naar 150.000 en een jaar later is het aantal weer gezakt naar 135.000. In 1955 is de oplage al gezakt naar slechts 50.000 stuks, een daling die doorzet tot 29.000 stuks in 1960.³⁸ In een tijdsbestek van slechts vijftien jaar was er dus sprake van een afname van ruim 20.000 leden per jaar, een schrikbarende conclusie. Het werd de krant en de partij ook niet makkelijk gemaakt. Met de oprichting van de Binnenlandse Veiligheidsdienst (BVD) in de jaren '40, werden de communisten scherp in de gaten gehouden. De Nederlandse overheid zal dan ook blij zijn geweest met de constant afnemende populariteit van de partij en ging onverminderd door met het vergroten van de interne verdeeldheid binnen de CPN.³⁹

Wat betreft de Nederlandse buitenlandse politiek is wellicht geen directe koerswijziging te zien na het neerslaan van de Hongaarse Opstand door de Sovjet-Unie. Wel zou er de komende jaren een beleidsverandering plaatsvinden, waarbij november 1956 ongetwijfeld een rol heeft gespeeld. In de loop van de jaren zestig werd enige toenadering tot de Oost-Europese landen gezocht. Luns bracht in 1964 voor het eerst een bezoek aan de Sovjet-Unie, een moment dat als een breukpunt zou

---

³⁶ Website Staten-Generaal Digitaal, Aangangsel tot het Verslag van de Handelingen der Eerste Kamer, document 7, zitting 1956-1957, aangangsel deel I – 3.

³⁷ D. Hellema, 'The Relevance and Irrelevance of Dutch Anti-Communism', 182-183.

³⁸ Jan van de Plasse, *Kroniek van de Nederlandse dagblad- en opiniepers* (Amsterdam 2005).

³⁹ Verhrips, *Dwars, duivels en dromend*, 327-334.

kunnen worden aangemerkt. Tijdens de periode van detente, begin jaren zeventig, stelde Nederland zich milder op ten aanzien van het Oost-Europese machtsblok dan dat zij had gedaan tijdens de vreedzame co-existentie. Het beleid werd na de jaren vijftig steeds meer gekenmerkt door atlanticisme. Alleen Atlantische eenheid onder Amerikaans leiderschap leek de beste waarborg tegen de Sovjetdreiging te bieden.

Hoewel Nederland, net als de overige Westerse landen, geen radicale maatregelen zou nemen, werd er wel een actieve politiek bedreven met betrekking tot de hulpverlening aan de Hongaren. Vluchtelingen werden met open armen ontvangen en in de dagen na 4 november werd er een enorm scala aan inzamelingsacties georganiseerd. De Nederlandse bevolking voelde zich dan wel onmachtig wat betreft het steunen van de Hongaarse bevolking, maar zette wel alles op alles om toch een klein beetje hulp te kunnen bieden. Schuldgevoel over het niet optreden van het Westen zal hier wellicht ook een rol in hebben gespeeld. Desalniettemin had een eventueel schuldgevoel, evenals de angst voor het communisme, geen verlamming van het Nederlandse beleid en de Nederlandse publieke opinie tot gevolg. Ondanks de hysterische reacties van 4 en 5 november, kwam hier toch weer het bekende stukje Nederlandse nuchterheid naar voren.

Conclusie.

In deze scriptie stond de vraag centraal waarom de Nederlandse reactie op het neerslaan van de Hongaarse Opstand door de Sovjet-Unie in 1956 zo heftig was en waarin dit Nederlandse anticommunisme uiteindelijk zou resulteren.

Het blijft een opvallend verschijnsel dat Nederland in de dagen van november 1956 een totaal ander gezicht liet zien dan het normaal deed. Waar het land altijd gekenmerkt werd door de toen nog aanwezige nuchterheid en terughoudendheid, was er begin november een zekere mate van hysterie voelbaar en zichtbaar. Waar normaliter neutraliteit werd nagestreefd, werd er nu unaniem gekozen voor het Hongaarse volk. Hier waren in feite geen argumenten voor nodig, het Nederlandse volk wist hoe het was wanneer het eigen land werd binnengevallen door vijandelijke troepen. De publieke reactie op de inval van de Sovjet-Unie was in Nederland dan ook voornamelijk een emotionele zaak te noemen. De rol van de Tweede Wereldoorlog is hierbij van groot belang. De ruim tien jaren die zaten tussen de bevrijding van Nederland en het neerslaan van de Hongaarse Opstand waren lang niet genoeg om deze twee gebeurtenissen niet met elkaar te vergelijken. Fascist en communist waren in 1956 aan elkaar gelijk. Beide begrippen belichaamden het kwaad en werden dan ook veelvuldig als scheldwoord gebruikt. Hoewel ik het gebruik van 'what-if' geschiedenis absoluut niet goedkeur en het tevens onzinnig is om toe te passen, is het ergens wel interessant om je af te vragen of Nederlandse reactie hetzelfde geweest zou zijn wanneer de Hongaarse Opstand twintig jaar later was neergeslagen. Lag de Tweede Wereldoorlog wellicht nog te vers in het geheugen van de Nederlander en liep de reactie om deze reden uit de hand? In dat geval zou de reactie, wanneer deze in 1976 had plaatsgevonden, niet zo heftig zijn geweest. Maar zoals ik al aangaf, het is giswerk van totaal geen belang. In ieder geval kan er zonder twijfel geconcludeerd worden dat de Tweede Wereldoorlog een grote rol speelde in de uitbarsting van emoties na 4 november.

Ook is duidelijk geworden dat de rellen van 4 november een geheel ander karakter hadden dan de rellen die na 4 november ontstonden. Hierin speelde de jeugd een belangrijke rol. De politie trad steeds harder op tegen deze 'raddraaiers', van politiek engagement of steun aan Hongarije was tijdens de latere ongeregelheden amper sprake. Deze verschillende tendensen maken de dagen van begin november '56 des te interessanter. We hebben hier te maken met een vergelijking met het verleden, maar ook met een blik op de toekomst. In de jaren die volgden op '56 zou de jeugd

een rol blijven spelen in de protesten volgend op buitenlandse gebeurtenissen. De jaren zestig en zeventig werden gekenmerkt door protesterende studenten die de oorlog in Vietnam afkeurden. De jaren vijftig waren een voorproefje op wat zou volgen. Dat dit een nieuw fenomeen was blijkt wel uit de uitgebreide berichtgeving omtrent de betogingen. Tien jaar later zouden de kranten lang niet meer zoveel aandacht besteden aan de protesterende jeugd.

Hoewel het Westen de situatie te gevaarlijk achtte en daarom de Hongaren niet te hulp zou schieten, zou de Nederlandse bevolking, evenals de Nederlandse politiek, zich wel actief opstellen als het ging om hulpverlening. Hongaarse vluchtelingen werden goed opgevangen en kregen de kans een nieuw leven op te bouwen in Nederland. Ook werden er vele inzamelingsacties op touw gezet. De Nederlanders begrepen dat het niet genoeg was om zich radicaal tegen het communisme te keren, Hongarije had meer aan concrete hulp. Dat dit niet in de vorm kon van militaire steun was schrijnend, maar financiële hulp was wel mogelijk en deed het gevoel van onmacht toch iets afnemen.

Hoewel de gemoederen in Nederland na een aantal dagen ongeregeldheden tot bedaren waren gekomen, was deze 'koude burgeroorlog' niet zonder consequenties geweest. De CPN zou de klap niet meer te boven komen, de partij verloor in een kort tijdsbestek duizenden leden. Hoewel de anticommunistische uitspattingen leidden tot een zeer hechte samenwerking binnen de CPN, zou de partij al snel door interne verdeeldheid verscheurd worden. Het was voor de BVD de uitgelezen kans om onverminderd voort te gaan met het ten gronde richten van de partij. Een tweede consequentie was dat de Nederlandse politiek zich in de komende jaren minder terughoudend zou opstellen omtrent de gebeurtenissen tijdens de Koude Oorlog. Zij zou zich meer gaan richten op de Verenigde Staten en atlanticisme werd een belangrijk sleutelwoord in de samenwerking met de overige West-Europese staten.

Hans Olink concludeert in zijn afsluitende hoofdstuk terecht dat het ontbreken van een direct levensgevaar, ervoor zorgde dat de betogers de communisten harder durfden aan te pakken, dan wanneer er wel sprake was geweest van een direct gevaar voor het eigen welzijn.⁴⁰ De Koude Oorlog was en bleef een conflict dat voor Nederland maar zeer weinig consequenties zou hebben, dat besepte men zich in 1956 ook al wel. Er was geen sprake van opgestelde kanonnen richting het Westen en het Westen hield het Sovjet imperium goed in de gaten, maar het ondernemen van actie

---

⁴⁰ Olink, *In strijd met de waarheid*, 146.

werd absoluut niet nodig geacht. De Nederlandse communisten waren dan ook een makkelijk doelwit. Zonder al te veel gevaar konden zij op hun plek gezet worden. Dat hierbij enige slachtoffers vielen was te betreuren, maar van uitermate ernstige situaties zou geen sprake zijn. De Nederlandse koude burgeroorlog zou uiteindelijk niet tot enorme veranderingen leiden. Toch is het een ontzettend interessant verschijnsel, dat duidelijk laat zien dat ook in Nederland de tijden aan het veranderen waren. Het is een stukje politieke, maar ook sociale geschiedenis, waardoor de Koude Oorlog bekeken kan worden vanuit een andere invalshoek.

Terwijl Boedapest brandde, smeulde het in Nederland. Tot een brand zou het echter niet komen. Nederland bleef gekenmerkt door anticommunistische gevoelens, maar ging hier voorzichtig mee om. Dit zou leiden tot een terughoudende houding ten opzichte van de Koude Oorlog, maar zeker niet tot een neutrale politiek. De jaren die volgden op 1956 kenmerkten zich door een beleid dat meer gericht was op de Verenigde Staten. Maar de eigen belangen werden nooit uit het oog verloren en ook het buitenlandse beleid van de Verenigde Staten was onderhevig aan kritiek. Ook na de uitpattingen van 1956 bleef Nederland vasthouden aan de vertrouwde koers, terughoudend, realistisch en relativiserend. Dat het daarbij koos voor één van de twee supermachten, hield niet in dat zij blindelings zou volgen. Een combinatie van de toekomst, de opstandige jeugd, en het verleden, de Tweede Wereldoorlog, had een kort moment gezorgd voor een opvallende escalatie. Maar Nederland zou zich al snel weer begeven op het vertrouwde pad van realisme en relativisme. Het vuur in Boedapest was geblust, maar Nederland hield het eigen vuur smeulend. Klaar om op te laaien, maar als het even kon: klaar om te blussen.

Literatuurlijst.

Beeldmateriaal.

In Europa. Geert Mak.

VPRO 2009.

Aflevering: 1956 - Hongarije.

De tijd stond even stil.

NCRV 1976.

Afl. 14: de Hongaarse opstand

Artikelen.

Hellema, D., The Relevance and Irrelevance of Dutch Anti-Communism: The Netherlands and the Hungarian Revolution, 1956-57.

Literatuur.

Békés, C. (ed.), The 1956 Hungarian Revolution: a history in documents (New York, 2002)

Divendal, J. (ed.), Nederland, links en de Koude Oorlog: Breuken en bruggen (Amsterdam, 1982)

Havenaar, R., Van Koude Oorlog naar nieuwe chaos (1939-1993) (Amsterdam, 1993)

Hellema, D., Buitenlandse politiek van Nederland. De Nederlandse rol in de wereldpolitiek (Utrecht, 2006)

Hellema, D., 1956: De Nederlandse houding ten aanzien van de Hongaarse revolutie en de Suezcrisis (Amsterdam, 1990)

Olink, H., In strijd met de waarheid. De koude burgeroorlog in Amsterdam, 1956 (Amsterdam, 2002)

Plasse, v.d.J., Kroniek van de Nederlandse dagblad- en opiniepers (Amsterdam 2005)

Rovers, F., Voor recht en vrijheid. De Partij van de Arbeid en de Koude Oorlog, 1946-1958 (Amsterdam, 1994)

Swain, G. en Swain, N., Eastern Europe since 1945 (New York 2009)

Van Rossem, M., Drie oorlogen. Een kleine geschiedenis van de 20ste eeuw (Amsterdam, 2007)

Verhips, G., Dwars, duivels en dromend: De geschiedenis van de CPN, 1938-1991 (Amsterdam, 1995)

Primair bronmateriaal.

Aanhangsel tot het Verslag van de Handelingen der Tweede Kamer
Document 2069

Zitting 1956-1957 Aanhangsel deel II – 2035.

Aanhangsel tot het Verslag van de Handelingen der Eerste Kamer
Document 7

Zitting 1956-1957 Aanhangsel deel I – 3.

Handelingen Eerste Kamer 1956-1957

Document 283-313

Vergadering van dinsdag 19 maart 1957 – Zitting deel I.

ANP Radio Bulletins 1956

Krantenarchief Koninklijke Bibliotheek Den Haag

de Volkskrant (jaargang 1956, november).

Telegraaf (jaargang 1956, november).

De Waarheid (jaargang 1956, november).

Het Parool (jaargang 1956, november).

Het Utrechts Nieuwsblad (jaargang 1956, november).